

Izveštaj o doktorskoj disertaciji
BIOLOŠKE OSNOVE MORALA: EGOIZAM, ALTRUIZAM I
SAMOOBMANJIVANJE
doktoranda Igora Živanovića

Odlukom Nastavno–naučnog veća Filozofskog fakulteta u Beogradu izabrani smo kao članovi komisije za analizu i ocenu doktorske disertacije *Biološke osnove morala: egoizam, altruizam i samoobmanjivanje* doktoranda Igora Živanovića. Na osnovu uvida u rad kandidata, čast nam je da Nastavno–naučnom veću podnesemo sledeći izveštaj.

• **Podaci o kandidatu i disertaciji**

Igor Živanović rođen je 1974. godine u Požarevcu gde je završio osnovnu i srednju školu. Filozofiju je diplomirao na Filozofskom fakultetu u Beogradu 2007. godine sa prosečnom ocenom 9,11 tokom studija i ocenom 10 na diplomskom ispitu odbranjenom kod Prof. dr Milorada Stupara. Diplomski rad „Hobsova koncepcija prirodnog stanja i problem kooperacije“ bio je u najužem izboru za nagradu „Dr Zoran Đinđić“ za najbolji diplomski ili magistarski rad iz filozofskih i socioloških nauka. Doktorske studije upisao je 2009. godine i položio sve ispite s prosečnom ocenom 9,83. Trenutno je angažovan na projektu „Dinamički sistemi u prirodi i društvu: filozofski i empirijski aspekti“ Instituta za filozofiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, koji finansira Ministarstvo nauke Republike Srbije. Proteklih godina Igor Živanović je bio angažovan u nastavi na Odeljenju za filozofiju Filozofskog fakulteta u Beogradu na predmetima Uvod u probleme politike, Filozofija politike, Savremene teorije pravde i Evolucionarna etika. Učestvovao je na naučnom skupu Instituta za filozofiju i društvenu teoriju povodom izdavanja knjige Milorada Stupara *Filozofija politike*. U nekoliko njegovih radova anticipirani su neki od rezultata iz doktorske disertacije:

„Hobsova koncepcija prirodnog stanja i problem kooperacije“, *Filozofski godišnjak*. God. 20 (2007), str. 76-120.

„Egoizam, altruizam i samoobmanjivanje“, *Theoria*, God. 54, br. 3 (2011), str. 61 – 85.

„Platon, Makijaveli i makijavelizam“, *Filozofija i društvo*, God. 22, br. 3, (2011), str. 45–67.

„Refleksivni ekvilibrijum i problem opravdanja u etici“ *Filozofski godišnjak*. God. 25, br. 25 (2012), str. 73 – 98.

“Da li je život u prirodnom stanju usamljениčki, siromašan, opasan, skotski i kratak”, *Theoria* 2013, vol. 56, br. 3, str. 41 – 78.

“Samoobmanjivanje”, *Theoria*, br. 3, (2015), prihvaćen za objavljivanje

2. Predmet i cilj disertacije

Osnovni cilj koji je kandidat postavio u disertaciji jeste uspostavljanje veze između etike i evolucione biologije, odnosno između ljudskih bihevioralnih obrazaca, koje obično nazivamo moralno ponašanje i evolucione prošlosti čoveka. Mada među etičarima postoji gotovo opšti konsenzus da biologija i evoluciona prošlost čoveka igraju nekakvu ulogu u oblikovanju moralnog rasuđivanja, ova veza se obično smatra zagonetnom, a razlog za to može biti *evoluciona nestabilnost* morala. Centralno pitanje koje kandidat postavlja je *zašto* imamo moralne pojmove, verovanja i sposobnost moralnog rasuđivanja, kao i zbog čega su međuljudske relacije uređene određenim moralnim pravilima. Odgovor na ovo pitanje konstituiše ono što se u kontekstu teorije evolucije naziva *krajnjim objašnjenjem*, a usmereno je na otkrivanje evolucionog porekla određenog ponašanja ili neke druge fenotipske odlike, kao i na to da li se i kako ono odražava na adaptivnu vrednost organizma. Na drugom mestu, kandidat u ovoj disertaciji pruža odgovor na pitanje o *neposrednim uzrocima* (fiziološkim, neurofiziološkim i psihološkim) koji stoje u pozadini usvajanja moralnih verovanja i moralnog rasuđivanja. Polazeći od bazičnih bioloških činilaca, on vezu između morala i biologije, tj. između etike i evolucione teorije, uspostavlja posredno, preko (moralne) psihologije i razmatranja uticaja koji emocije imaju na moralno rasuđivanje. Preciznije, kandidat ovu vezu uspostavlja preko samoobmanjivanja – fenomena koji je dugo poznat, ali je uglavnom bio predmet istraživanja psihologije i filozofije duha, a tek nedavno je dobio naučnu artikulaciju i u kontekstu teorije evolucije.

Filozofski verovatno najvažnija implikacija ovakvog pristupa je da tumačenje evolucionog porekla morala preko samoobmanjivanja povlači za sobom specifičnu metaetičku poziciju koja je poznata kao *evolucioni antirealizam*. Kandidat pokazuje da evoluciona teorija verovatno ne može da nam pruži osnovu za opravdanje moralnih verovanja, ali može da nam posluži kao *univerzalna kiselina*, tj. njena funkcija u kontekstu metaetičkih razmatranja može da bude negativna.

Živanović se opredeljuje za problemski pristup temi, tako da su stanovišta pojedinih autora stavljena u drugi plan, dok je naglasak na određenim naučnim, filozofskim i filozofsko-naučnim problemima. Argumentacija je zasnovana na empirijskim saznanjima o biološkom ustrojstvu ljudskih bića i drugih životinja, a rad predstavlja i mesto ukrštanja tradicionalnih filozofskih disciplina i nekih najsavremenijih stremljenja u oblasti praktične filozofije, kao što su evoluciona etika i potpuno novih filozofskih disciplina kakva je neuroetika.

3. Osnovne hipoteze od kojih se polazi u radu

Kandidat **prvo** polazi od hipoteze da moral nije nezavisan od uticaja bioloških činilaca, kao i da etika nije imuna na uticaj koji teorija evolucije na nju može da ima. Živanović u svojoj doktorskoj disertaciji zastupa stanovište prema kome je taj uticaj prevashodno *negativan*. Preciznije, prema njegovom mišljenju, funkcija evolucionih premisa u etičkim argumentima i objašnjenjima pruža osnovu za *podrivanje* (eng. debunking) zdravorazumske metaetičke pozicije, kakva je objektivizam, kao i različitih varijanti moralnog realizma (naturalizma).

Kada je reč o biologizaciji etike, na drugom mestu, Živanović se u disertaciji oslanja na tri od četiri moguća načina biologizacije etike koje je predložio Filip Kičer. Najpre, teorija evolucije može da pruži objašnjenje *zašto* ljudi uopšte usvajaju moralne pojmove i donose moralne sudove. Ovaj nivo objašnjenja je strogo biološki i odnosi se na evoluciju prošlost čoveka – na život zavisne društvenosti u zajednicama manjeg obima utemeljenim na srodničkim vezama – i na pitanje kako je u takvim uslovima moglo da dođe do evolucije (selekcije) ljudskih moralnih sposobnosti. Na drugom mestu, teorija evolucije može da posluži kao polazište za reviziju usvojenih moralnih stanovišta, verovanja i principa, tako što nam obezbeđuje nova saznanja o različitim aspektima prirode ljudskih bića. Ovaj tip objašnjenja funkcioniše na dva nivoa, i to tako što kombinuje neurofiziološka objašnjenja s psihološkim objašnjenjima kognitivnih i bihevioralnih manifestacija. Na kraju, pretpostavlja se da teorija evolucije može da ima ključnu ulogu u metaetičkim razmatranjima time što obezbeđuje kriterijume za određivanje metafizičkog statusa moralnih svojstava i opravdanosti moralnih verovanja. Objašnjenje koje se odnosi na pružanje načelnog odgovora o objektivnosti morala i opravdanosti moralnih verovanja je strogo filozofsko. Mada je Kičer bio sumnjičav kada je reč o ovoj strategiji, **pokazalo** se da je ona filozofski najplodonosnija. Eventualne normativne implikacije teorije evolucije, što je četvrta tačka Kičerovog zapažanja o biologizaciji etike, nisu predmet Živanovićeve disertacije.

Na trećem mestu kandidat polazi od pretpostavke da je moral sporedni proizvod procesa prirodne selekcije, tj. da nije adaptacija, već nusproizvod drugih fenotipskih karakteristika od kojih su bar neke adaptivne. Rukovodeći se ovom pretpostavkom Živanović u daljem toku izlaganja nastoji da pokaže koje su te karakteristike.

Konačno, kandidat pretpostavlja da je samoobmanjivanje moglo da ima važnu eksplanatornu funkciju kada je reč o evoluciji morala. Prirodna selekcija je u kompleksne organizme kakvi su ljudi „ugradila“ kognitivne mehanizme koji ih čine sposobnim da usvajaju verovanja, nezavisno od njihove istinosne vrednosti. Usvajanje verovanja koja su pogrešna čini se gotovo očigledno maladaptivno, ali Živanović insistira na tome da iza ovog fenomena mora postojati neki skriveni plan. Na primer, u situacijama analognim *Ponovljenoj dilemi zatvorenika* strategija kao što je *milo za drago* može biti uspešna i proces reciprocijacije može da otpočne samo ako individua koja počinje interakciju (pogrešno) veruje da je druga strana nesebična i da će na saradnju odgovoriti saradnjom. Bez ovog *nerealističnog optimizma* proces reciprocijacije je osuđen na neuspeh pre nego što je i otpočeo. Na taj način, ako je usvajanje pogrešnog verovanja u pojedinim situacijama i odgovarajućim uslovima životne sredine vodilo povećanju adaptivne

vrednosti organizma, prirodna selekcija je mogla da favorizuje one organizme koji usvajaju ova verovanja, uprkos tome što krše uobičajene epistemičke standarde.

4. Prikaz sadržaja disertacije po poglavljima

Na osnovu Majrove (Ernst Mayr) distinkcije između *neposrednih* i *krajnjih uzroka*, u prvom poglavlju pod nazivom „**Egoizam, altruizam i moral**“ kandidat pravi važnu distinkciju između bihevioralnog, psihološkog (neurobiološkog) i biološkog, odnosno evolucionog razumevanja altruizma i sebičnosti (egoizma). Mada je uobičajeno da se ovi fenomeni posmatraju iz dve perspektive, psihološke i biološke, kandidat naglašava važnost uvođenja ove tročlane podele, koja uključuje i jednostavne deskripcije određenih aspekata ponašanja. On ističe da je ovakva podela značajna s obzirom na to da neko ponašanje na bihevioralnom planu može delovati kao altruističko, ali da su njegovi neposredni i krajnji uzroci zapravo sebični. U ovom poglavlju kandidat, takođe, osporava postojanje direktne međuzavisnosti između biološkog i psihološkog altruizma. Naime, prema njegovom stanovištu biološki altruizam nije nužan uslov za pojavljivanje psihološkog altruizma, tj. ne postoji direktna kauzalna veza između opaženog načina ponašanja, intencionalnih stanja koja mogu da budu pokretači takvog ponašanja i evolucionih efekata koje to ponašanje ima. I sebičnost i altruizam uzeti u psihološkom smislu mogu da imaju posledice koje su u biološkom smislu sebične ili altruističke. Živanović stoji na poziciji da nije dovoljno ponašati se altruistički da bismo jedno biće kakvo je čovek zvali moralnim, već su važni i neki psihički činioci kao što su motivi, namere i želje. S obzirom na to da vezu između morala i biologije u ovoj disertaciji kandidat uspostavlja preko moralne psihologije, on u nastavku prvog poglavlja nastoji da uspostavi vezu između altruizma i morala. U prvom poglavlju kandidat razmatra karakteristike moralnih sudova, njihovu objektivnost i kategoričnost, s posebnim osvrtom na važnost razumevanja zabrana.

Kako su evoluciono-biološke i filozofske rasprave o načinu na koji je biološki i bihevioralni altruizam mogao da evoluirao, ujedno i rasprave o jedinici selekcije na koju mehanizam prirodne selekcije deluje, ovim problemima se bavi drugo poglavlje „**Evolucija altruizma i problem jedinica selekcije**“. Jedinica selekcije je entitet na koji prirodna selekcija deluje, a spor oko jedinica selekcije se odnosi na neslaganja o tome koji je to entitet. Tačnije rečeno, on se odnosi na pitanje iz kog razloga je neka osobina evoluirala, da li zato što je korisna za gen, jedinku ili grupu. Iako je uglavnom prihvaćen stav da je jedinica selekcije gen, tj. individua (individualni fenotip organizma), ima argumenata u prilog tome da bi jedinica selekcije mogla da bude grupa ili da prirodna selekcija deluje na više nivoa.

Kandidat najpre identifikuje ono što se tehnički označava kao *paradoks altruizma*, a zatim izlaže najistaknutija teorijsko-biološka i filozofska rešenja za ovaj paradoks: grupno-selekcionistički model, selekciju posmatranu iz pozicije gena, teoriju inkluzivne adaptivne vrednosti, direktni reciprocitet (recipročni altruizam), indirektni reciprocitet i selekciju na više nivoa. S obzirom na konceptualne i eksplanatorne nedostatke, **kandidat odbacuje** klasičnu koncepciju grupne selekcije, a zatim detaljno analizira ostale predložene modele. U nastavku on odbacuje i osavremenjenu verziju grupne selekcije, koja se pojavljuje pod nazivom selekcija na više nivoa,

a čiji su glavni zastupnici evolucionari biolog Dejvid Sloan Wilson i filozof biologije Eliot Sober, **pa** dalja evolucionarna objašnjenja temelji na koncepcijama individualne selekcije, odnosno na teoriji inkluzivne adaptivne **vrednosti i** direktnog i indirektnog reciprociteta.

U narednom, trećem poglavlju pod nazivom „**Emocije i empatija**“, kandidat težište istraživanja pomera **sa** krajnjih na neposredne uzroke za evoluciju altruizma i morala. On razmatra psihološke (emocionalni i kognitivni) i neurobiološke aspekte empatije, kao i njen značaj za evoluciju psihološkog altruizma i morala. Empatija je proizvod prirodne selekcije i pojavljuje se u filogenetskom kontinuumu, što znači da je ova sposobnost prisutna i kod drugih sisara, pre svega primata, tako da se o njoj ne može govoriti kao o specijes specifičnoj karakteristici ljudi. Živanović u ovom poglavlju predstavlja i kritički **procenjuje** eksperimentalnu evidenciju dobijenu iz proučavanja ponašanja dece i primata, čiji bihevioralni obrasci uključuju neke aspekte za koje se tvrdi da predstavljaju osnovne elemente ili *gradivne blokove* morala. U ovom poglavlju kandidat posebnu pažnju posvećuje integrativnom *evolucionom modelu empatije* koji je zasnovan na mehanizmu *zajedničkog kodiranja percepcije i akcije*. Mada je teorija zajedničkog kodiranja percepcije i akcije funkcionalna i bez predikcija o zajedničkom neurobiološkom supstratu, Živanović se oslanja na nova istraživanja u oblasti neurobiologije i pokazuje da takav supstrat verovatno postoji i da ga čine *neuroni ogledala* čija svojstva i važnost za evoluciju empatije takođe objašnjava u ovom poglavlju.

Potporu za stanovište da emocije i empatija imaju važnu funkciju u evoluciji morala kandidat pronalazi u oblasti psihopatologije i proučavanja osoba s psihopatskim karakteristikama, koje ne iskušavaju emocionalnu empatiju, krivicu i kajanje. Iz tog razloga Živanović četvrto poglavlje „**Psihopatija**“ posvećuje specifičnostima populacije s psihopatskim karakteristikama. Psihopatija predstavlja trajni poremećaj ličnosti koji se, osim antisocijalnim ponašanjem, karakteriše i brojnim emocionalnim deficitima. Psihopate su potpuno neosetljive na uznemirenost i patnje drugih, i nedostaje im moralna sposobnost. Članovi ove populacije mogu da razumeju emocije na konceptualnom (kognitivnom) nivou, mogu čak uspešno da ih oponašaju, ali ne mogu da saosećaju, tj. ne mogu da budu uvučene u emocionalni svet druge osobe. Zato se često kaže da ove osobe „znaju reči, ali ne i muziku“, čime se referira na navedene emocionalne nedostatke, ali i na njihovu sposobnost da ih vešto maskiraju.

Pridržavajući se distinkcije između neposredne i krajnje uzročnosti, kandidat u ovom poglavlju najpre razmatra neposredne uzroke psihopatije koji se najčešće vezuju za anatomske ili funkcionalne nedostatke u ventromedijalnom prefrontalnom korteksu, orbitofrontalnom korteksu i amigdali. Nakon toga, predstavlja tri evolucionarna modela psihopatije. Najpoznatiji evolucionari model psihopatije kombinuje dva evolucionarna mehanizma – negativnu selekciju zavisnu od učestalosti gena i evoluciono-razvojni mehanizam uslovne adaptacije (fenotipska plastičnost). Prema ovom modelu, psihopatija nije poremećaj, već poseban varijetet ljudske vrste. Drugačije evoluciono objašnjenje psihopatije se oslanja na koncepciju *fenotipske plastičnosti* i ono se u literaturi obično označava kao *pomeranje kontingenata* ili *uslovna adaptacija*. I konačno, u trećem evolucionom modelu poreklo psihopatije se objašnjava kao posledica *mutacionog opterećenja*: psihopatija bi bila rezultat kumulativnog delovanja mnoštva mikromutacija koje

nepovoljno utiču na razviće i funkcionisanje mozga. Da bi objasnio značaj proučavanja psihopatije za evoluciju morala, kandidat se oslanja na razliku između *moralnih* i *konvencionalnih* pravila i činjenicu da psihopate, za razliku od četvorogodišnjaka, ne mogu da naprave ovu razliku, niti mogu da razumeju šta jedno moralno pravilo čini *moralnim*.

U petom poglavlju „**Samoobmanjivanje: konceptualni problemi i evolucija**“ predmet istraživanja je samoobmanjivanje. U ovom poglavlju Živanović detaljno razmatra filozofske i evolucione interpretacije ovog psihološkog fenomena i ukazuje na koji način samoobmanjivanje može da ima udela u moralnoj motivaciji. Tumačenje samoobmanjivanja po modelu obmanjivanja je primamljivo, ali takav pristup rezultira paradoksima koji se odnose na (1) sam čin samoobmanjivanja (dinamički ili strateški paradoks – osoba *S* bi morala da obmanjuje sebe znajući da se obmanjuje) i (2) na doksatičko stanje do koga samoobmanjivanje dovodi ako je uspešno (statički ili doksatički paradoks – osoba *S* istovremeno veruje da *p* i da *ne-p*). Filozofske interpretacije samoobmanjivanja obično se dele u dve struje: intencionalističku i neintencionalističku. Intencionalisti su uglavnom divizionisti i pretpostavljaju da bismo u objašnjenju morali da se pozovemo na funkcionalnu ili temporalnu raščlanjenost uma. Neintencionalisti su obično i nedivizionisti i pretpostavljaju da objašnjenje samoobmanjivanja ne mora da uključuje bilo kakvo deljenje uma i da može da se objasni pozivanjem na kauzalne procese. Kada je reč o divizionistima, stupanj mentalnog raščlanjivanja varira od strogog, homunkularističkog pristupa (Rorty), do umerenog (Pears, Davidson), gde su delovi shvaćeni samo kao funkcionalno nezavisni podsistemi. Zastupnici temporalnog raščlanjivanja (Bermudez, Sorensen) smatraju da osoba može intencionalno da se dovede u stanje samoobmane, da ima protivrečna verovanja, ali da ova verovanja moraju da budu vremenski udaljena.

Prema neintencionalistima (Mele, Scott-Kakures), da bi se samoobmanjivanje na adekvatan način objasnilo, neophodno je da uslovi intencionalnosti i dvostrukog verovanja budu oslabljeni ili odbačeni. Prema ovom deflacionom modelu objašnjenja, dovoljno je da osoba koja se samoobmanjuje želi ili da je podstaknuta određenom emocijom da usvoji verovanje koje je pogrešno. Emocije i želje utiču na formiranje i održanje verovanja, što znači da je jedan broj subjektivnih verovanja formiran na epistemički nepouzdan način. Ova objašnjenja se uglavnom oslanjaju na psihološka istraživanja o uticaju motivacije na usvajanje verovanja. Prema ovim modelima, samoobmanjivanje je proizvod uobičajenih kognitivnih procesa: naime, uobičajeni kognitivni mehanizmi koji procesiraju informacije vode ne samo istinitim verovanjima, već i usvajanju pogrešnih verovanja. Na osnovu eksplanatornih prednosti deflacionog modela samoobmanjivanja, kandidat se stavlja na stranu neintencionalista.

Kada je reč o evoluciji samoobmanjivanja, Živanović detaljno razmatra osnovni Triversov (Robert Trivers) model koji taj fenomen tumači kao rezultat evolucione trke u naoružanju između obmanjivača i obmanutog. Prema ovom modelu, samoobmanjivanje je ofanzivna strategija čija je funkcija efikasnije obmanjivanje među jedinkama. Kandidat ističe da je ova koncepcija u neku ruku sintetička i kombinuje različite, često konceptualno i metodološki inkompatibilne pristupe, a Trivers ne mari preterano za nekonzistentnosti koje iz toga slede. Osim ovog, osnovnog, modela Živanović razmatra i alternativnu teoriju koju je predložio

neuronaučnik Vilajanur Ramačandran, a prihvata je i neuroetičar Nil Levi. Ova teorija se oslanja na neurofiziološka istraživanja, specijalizaciju moždanih hemisfera i kliničko stanje koje je poznato kao *anosognozija*. Prema ovom objašnjenju, funkcija samoobmanjivanja je održanje konzistentnosti i koherentnosti sistema verovanja, kao i kontinuiteta ponašanja individue. Kandidat oštricu kritike usmerava na *Triversovu teoriju*, a kao osnovu argumentacije koristi saznanja dobijena iz proučavanja psihopatije. Na osnovu saznanja koja posedujemo o specifičnostima osoba s psihopatskim karakteristikama Živanović zaključuje da psihopate ne mogu da se samoobmanjuju, nezavisno od toga na koji način konceptualizujemo samoobmanjivanje.

Tumačenje odnosa etike i biologije preko samoobmanjivanja povlači za sobom specifičnu metaetičku poziciju koja je poznata kao *evolucioni antirealizam*: evoluciono objašnjenje uzroka koji stoje u pozadini naših moralnih verovanja podriva svaki razlog da ta verovanja smatramo epistemčki opravdanim. O tome kandidat raspravlja u završnom, šestom poglavlju pod nazivom „**Evolucija i etika**“. Živanović najpre razmatra klasični argumente za odbacivanje naturalizma u etici: *Hjumov zakon* i *naturalističku grešku*. Na drugom mestu, on predstavlja i analizira dva argumenta koja su imala odlučujuću ulogu u raščišćavanju prostora za evoluciono podrivanje moralnog realizma (naturalizma). Reč je o *teoriji greške* Džona Mekija i argumentu eksplanatorne irelevancije moralnih činjenica, koji je poznatiji kao *Harmanov izazov*, a koji je formulisao Gilbert Harman. Takođe, kandidat identifikuje i kritički razmatra dva argumenta ili pre dve grupe argumenata koji imaju antirealističke zaključke: *argument filogenetske kontingencije* i *argument na osnovu neosetljivosti*. Pojednostavljeno rečeno, prvim od ovih argumenta se tvrdi sledeće. Kako evoluciono proces nije ciljno orijentisan, da je evoluciono putanja ljudske vrste bila drugačija, moralna pravila bi takođe bila drugačija. Drugi od ovih argumenta se oslanja na Nozиковu epistemološku koncepciju praćenja istine i princip osetljivosti, kao i na teoriju pouzdanosti procesa Alvina Goldmana. Ovi argumenti tvrde, otprilike, sledeće: ako su kognitivne i moralne sposobnosti proizvod prirodne selekcije ili nekog drugog evolucionog procesa i ako postoje moralne činjenice, onda ove kognitivne i moralne sposobnosti nisu evoluirale da prate moralne istine i to je razlog da se mogućnost moralnog znanja dovede u sumnju. Na kraju, kandidat pokazuje kakvu funkciju koncepcija samoobmanjivanja može da ima u ovim argumentima. S obzirom na to da je samoobmanjivanje proces koji po definiciji ne prati istinu, rezultat ovih analiza je ili etički antirealizam ili skepticizam.

- **Ostvareni rezultati i naučni doprinos disertacije**

Doktorska teza Igora Živanovića predstavlja prvu obimniju studiju o središnjim problemima evoluciono etike na našem jeziku. Kao što se iz dosadašnje analize vidi, reč je o problemima koji su izuzetno aktuelni i važni. Za evolucionu etiku, kao i za ostale discipline koje se oslanjaju na savremene biološke teorije, može se reći da je u značajnoj meri izmenila pojamovni okvir u kome

se postavljaju etička pitanja. Sa punom svešću o ovoj transformaciji kandidat sprovodi minucioznu analizu problema koje obrađuje i izbegava opasnosti radikalnog naturalizma. Naime, pozicije koje su u raspravama o egoizmu, altruizmu i samoobmanjivanju razvijene karakterišu se izvesnim redukcionizmom: s jedne strane, insistira se na ideji da je čovekova biologija određujuća za njegovo moralno ponašanje, dok se, s druge, tvrdi da je biološka perspektiva potpuno irelevantna, ili, u najmanju ruku, u ovom trenutku neplodna za razumevanje etičkih pitanja. Igor Živanović uspeva da izbegne i zablude biološkog determinizma, ali i one koje su vezane za kulturni relativizam, i da ubedljivo pokaže u kojoj meri se možemo osloniti na saznanja evolucione biologije kada je reč o moralu, a gde analiza etičkih pitanja zahteva drugačiji pristup. Svoju samosvojnu poziciju u radu Igor Živanović uspeva na jasan i precizan način da artikuliše oslanjajući se na bogat i pažljivo izabran empirijski materijal iz biologije i drugih posebnih nauka, kao što je npr. psihologija. Obim ovog materijala, kao i visok nivo pojmovne analize koju nalazimo u radu svedoče o filozofskoj zrelosti kandidata i o njegovoj sposobnosti da na jedinstven i dosledan način objasni raznovrsne probleme. Štaviše, doktorska teza Igora Živanovića otvara nove mogućnosti za empirijska istraživanja time što na vrlo originalan način povezuje fenomene samoobmanjivanja i psihopatije. Iz tog razloga, ona se može okarakterisati kao veoma vredan prilog savremenoj koncepciji „treće kulture“ u kojoj filozofi i naučnici zajednički rade na rešavanju značajnih problema.

- **Zaključak**

Na osnovu uvida u doktorsku disertaciju disertacije *Biološke osnove morala: egoizam, altruizam i samoobmanjivanje* doktoranda Igora Živanovića može se konstatovati da disertacija ispunjava sve nužne formalne uslove. Uz to ona zadovoljava i sadržinske zahteve koji se odnose na temeljnu i celovitu obradu postavljene teme, na primerenost metodskog pristupa razmatranoj problematici i na poznavanje i korišćenje relevantne literature. U disertaciji se argumentacija izvodi postupno i dosledno, a dat je i osoben kritički pristup relevantnim pitanjima koja se u radu razmatraju. Na osnovu svih karakteristika doktorske disertacije Igora Živanovića možemo da zaključimo da ona predstavlja originalno naučno delo i zato sa zadovoljstvom predlažemo Nastavno–naučnom veću Filozofskog fakulteta u Beogradu da donese odluku kojom se odobrava usmena odbrana ove disertacije.

U Beogradu, 10. 03. 2016.

dr Eva Kamerer, mentor,
docent

dr Živan Lazović,
redovni profesor

dr Aleksandar Dobrijević,
docent

dr Biljana Stojković,
vanredni profesor Biološkog fakulteta u Beogradu